

ARGUEDAS EN SU LENGUA MATERNA

Jaime PANTIGUZO MONTES

Bastante se ha escrito sobre el tratamiento del lenguaje que Arguedas hace en sus textos narrativos. Él mismo afirmaba que la literatura que había leído sobre el espacio andino, donde hablaban y actuaban los indios que él conocía, le parecían falsificados, no sólo en su realidad, sino también en su lenguaje que no los mostraba, en general, cabalmente sino manejándose en el castellano ciudadano. También afirmaba que le costó esfuerzo conseguir un estilo que realmente reflejase esta manera de hablar o lecto que años después, por efecto de las investigaciones en el contexto de la Educación Bilingüe Intercultural es llamado *castellano andino*. Desde entonces, la literatura de Arguedas ha generado la atención entre lectores, críticos e investigadores, alcanzando cierto nivel de audiencia aun en públicos de otras lenguas, generando también un gran número de estudios centrados en esa su propuesta del lenguaje por sus personajes.

Y en efecto, los relatos de Arguedas, en especial en sus primeros textos *Agua, Yawar Fiesta y Los ríos Profundos*, muestran, para la época en que aparecieron, un mundo distinto a los estereotipos impuestos por los autores nativos hasta entonces denominados indigenistas; sus historias, personajes, mundo descrito y voces son distintos. Y vista la cuestión a la distancia este lenguaje es precisamente el *interlecto* o *interlengua* entendido como el lecto de quienes por lo general teniendo una de las dos lenguas andinas, aymara o quechua como lenguas maternas, están en proceso de apropiación del castellano (Escobar, Alberto. *Variaciones sociolingüísticas del castellano en el Perú*, Lima, 1978) y no el quechua como debería esperarse. Pero y, hasta donde sabemos, pocos son quienes han reparado que, según el contexto espacio temporal de las historias arguedianas, los personajes más bien debieran hablar en quechua, lengua materna de

sus personajes y del propio Arguedas, específicamente, en los dialectos ayacuchanos.

Por otro lado, contradictoriamente su literatura no ha llegado a quienes como él, tienen el quechua como su primera lengua, entre algunas causas porque no se han hecho traducciones al quechua y por otras razones, generalmente prejuiciosas que no es preciso señalar ahora.

En ese sentido, la traducción que sigue a continuación de uno de los tres cuentos de su primer libro, *AGUA*, publicado en 1935 es un intento de cubrir este vacío; tarea que ha presentado algunas dificultades inherentes a la condición sociolingüística del quechua, entre las que resaltan su gran dialectalización y la ausencia de un estándar literario escrito común y aceptado por todos.

Por tal razón, queremos hacer notar algunas decisiones que debimos asumir en esta traducción –que, presumimos, es la primera en publicarse, por lo menos en esta variedad– de modo que sirva de guía al lector del cuento, confiando haber sido fieles y respetuosos al sentido y la historia que Arguedas quiso transmitir en este relato.

a) *Aspecto fonético.* La mayor dificultad consistió en la representación de los hispanismos, para lo cual se trató de seguir las peculiaridades fonéticas de la pronunciación quechua, intentando no tergiversar la manera cómo lo hacen los quechua hablantes nativos y respetando el alfabeto oficial, como por ejemplo en: rejonero > rihuniru; sauce > sawsi; pañuelo > pañuyllu; hebilla > iwilla. Cuando la fonetización y graficación no es muy posible de mantener, se ha seguido la pronunciación y escritura castellanas: Pedro > Pidru; plaza > plasa; trago (licor) > trawu.

- b) Aspecto alfabético. En este aspecto, se ha respetado el Alfabeto Oficial del Quechua (Ministerio de Educación, 18-11-85), salvo los casos como los mostrados más arriba.
- c) Aspecto léxico semántico. Para la traducción se ha requerido de un trabajo filológico un tanto arduo y minucioso, con la intención de recuperar las **voces patrimoniales del quechua** en proceso de desuso o reemplazadas por hispanismos,

intentando reforzar la lealtad lingüística de los quechua hablantes, v. gr.: respetar > apuchay; autoridad > apulli; cárcel > sanqay wasi; consejo > kunaywa.

Finalmente debo expresar mi agradecimiento al Prof. César Luna Morante, distinguido quechuista, por su apoyo y orientación incondicional durante el transcurso de la traducción.

BIBLIOGRAFÍA:

ACADEMIA MAYOR DE LA LENGUA QUECHUA

1995 "Diccionario quechua-español-quechua". Cuzco, Municipalidad del Qosqo (sic).

ARGUEDAS, José María

1988 "Breve antología Didáctica". Lima, Editorial Horizonte.

CERRÓN-PALOMINO, Rodolfo

1976 "Diccionario quechua Junín-Huanca". Lima, M. de E.

CUSIHUAMÁN GUTIÉRREZ, Antonio

1976 "Diccionario quechua Cuzco-Collao". Lima, M. de Educación.

GONZALEZ HOLGUÍN, Diego

(1608) 1951 "Vocabulario de la lengua General de todo el Perú llamada Lengua QQuichua o del Inca" Lima, UNMSM.

LIRA, Jorge A.

(1941) 1982 "Diccionario Kkechuwa-Español". Bogotá, SECAB.

MONTUFAR M. Uriel

s/f. "Diccionario quechua-español, español-quechua". Arequipa, s/e.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN

1985 "PAN ALFABETO QUECHUA y ALFABETO AIMARA". Resolución Ministerial N° 1218-85-D del 18 de noviembre de 1985.

PANTIGOZO MONTES, Jaime

1981 "Hispanismos en el quechua". Madrid, Instituto de Cooperación iberoamericana. (Tesina).

PARK, Marinell, Nancy WEBER y Víctor CENEPO SANGAMA

1974 "Diccionario quechua San Martín". Lima, Ministerio de Educación.

PARKER, Gary y Amancio CHÁVEZ

1974 "Diccionario quechua Ancash-Huailas". Lima, Ministerio de Educación.

PROPAGANDA FIDE DEL PERU

1905 "Vocabulario Políglota Incaico". Lima, Tipografía del Colegio de Propaganda Fide del Perú.

QUESADA C. Félix

1976 "Diccionario quechua Cajamarca-Cañaris". Lima, Ministerio de Educación.

SANTO TOMÁS, Fray Domingo de

(1560) 1951 "Lexicón o vocabulario de la lengua general del Perú". Lima, UNMSM- Instituto de Historia.

SOTO RUIZ, Clodoaldo

1976 "Diccionario quechua Ayacucho-chanca". Lima, Ministerio de Educación.

SZEMINSKI, Jan (Ed.)

2006 "Léxico quechua de Fray Domingo de Santo Thomas, 1560". Lima, Santo Oficio.

ARGUEDAS RUNASIMIPI

Jesús A. PANTIGOZO MONTES

U N U

Asinda Wisika kumunirunkunapaq, lakayunkunapaq ima; paykunawan kuskan qarpay ch'isikunapi chirimanta khatatarani; hinallataq, kusikuyanta machasqa karna-alkunapi, qinapi, tinyapi tukurani.

Pukiyuq tawa ayllunpa kumunirunkunapaq: Qayaw, Pichqachuri, Chawpi, Qullana, Hinallataq, San Huwan, Aqula, Utiq, Andamarca, Sundundu, Awkar, Chawia, Larkay kumunirunkunapaq ima.

Ch'inraqmi karpaykunaqa kasharan Pantaliyunchawan kуска plasaman chayaqtiykuqa, lluy punkukunapas wisq'asqa; dun Ramunpa, dun lwistakiyuq iskinankunapas, mana runayuq, Ch'in llaqtaqa, khaychikankaray urqkunawan tumasqa, llakisqapas kasharman, hinan rikhurisharan chay khutu pacha illariyipiqa.

- Wañunayashanmi San Huwanqa -niwan kumitiru.
- Llaqtakunaq sunqunmi plasanta; qhawarillay plasanchista: ch'in, punamanraqmi rikch'akunshan.
- Ichaqa, kumitaykiyá runataqa wahanqa -kutichini.
- ¡Manayá! Kay runakunaqa manan runachu kanku. Lukanaspi ichaqa sisi hinaraqmi runaqa.

Chaymantaqa, sapa dumingukuna hina, sanqay wasiq karpayninman puririyku.

Ñan warayuqqa unu rakiqpa misanta churarusqaña. Plasapiqa chay q'illu misallan churarayasharan; sapachallan, karpaypa chawpinpi wikch'urayasqa; San Huwan llaqtaq suwankunapas saqipunkuman hina, mana imapaq allin kasqanrayku.

Plasapi wasikunaq tichunpa takyachiq tuninkunaqa kurkukunawan q'imirusqan karan; wakinqa, q'iwí q'iwí yaqa thuniyapuqña, pampaman waqtarisqa; yuraq rumiwan tusaqa tunikunallan hunt'asqa, siwk sayasharanku. Karpaykunaq pata patankunapas wakhasqa, lluy pirqakunaq yuraq limp'inkunapas manaña ancha nihuriqchu; llakichikuqmi plasaqa rikhuriq.

- Unu, niñu Imistu, manayá unu kanchu. San Huwanqa wañupunqan; dun Brawliyuyá wakinkunallaman unuta rakichin, wakinkunatatataq anchata chiqnikun -niwan Pantacha.
- Ichaqa dun Brawliyuqa nintáq *Kunanqa*, lluy runapaqmi unu kapunqa, dun Sirhiyumanta, duña llisamanta, dun Pidrumanta unuta qichupushaqtin.
- Manan hinachu niñu, kunanqa killantinmi dun Brawliyu unutaqa hap'ikun. Manchalin kanku unu Bakiqkunaqa, khatatatankun dun Brawliyuq ñawpaqinpiqa. Atuq hinan, alqu hinan dun Brawliyuqa.

Chhaynata rimaspa sanqay wasi punkukama chayaspa karpaypa k'uchunpi tiyaruyku.

Huq mana kallpayuq, wañuy wañuy intiq wach'iynin Wintanilla wasiq kalaminakunapi llhipipisharan. Wintanillaqa chawpi urqupi wikch'usqa qulqi q'uyan karan; huq yuraq suqlaq rumiq puntanpi, yana t'uqu punkuyuq, wiñaypaq kicharayasqa. Hatun q'uyayá ñawpaqqa karan, kunantaq wayllukuqkuna tupanallankupaqmi allin kaq. Q'uñi p'unchawkunapiqa, wakakunan raqayninkunaman haykuqku, llanthuta puñunankupaq maskhaspa, ch'isinkunapitaq salqa qhuchikuna chaypi qhurquqqu.

Wintanillaq yuraq suqlla ruminta huq tuylla qhawarispa Pantacha nimun:

- Ñawpaqqa, q'uyakuna llank'akushaqtinraq, qhapaqmi sanhuwankunaqa karanku. Kunanqa manañayá chakrakunaqa runapaq aypapunñachu.
- Chakrakunaqa kanmi Pantacha, unullan mana kanchu. Aswanpas waqraykita waqachiy, runa hamunanpaq.

Hinaspa waqranta siminman churarukuspataq, maqt'aqa irransa takita waqachiyta qallarín.

Chay ch'in niray tutamantaqa, kallpawantaq kusitaq t'uhamun waqraq waqayninga; wasichakunaq hawanta mast'arikuspataq, llaqtata kallpachaykuspa rikch'arichin. Pantacha waqranta waqachishaqtintaq, astawanmi San Huwan ñawiyapaq chiqaq llaqtaman rikch'akuq, tawantin plasaq k'uchunkunamanta qunqaylla maqt'akuna, p'asñakuna, kumunkuna rikhurimunankuta suyaspa.

Kusisqa Tayta Intipas llaqta wasichankunaq tichunkunakama chayaron. Sawsikuna, l'kalistukunapas rikch'animunku; inlishaq pukaranpa yuraq llimp'intaq sumaqta intiq k'anchayninta kutichispa ch'ak tukuy plasata kallpawan p'isturun.

Hinaspa, chay khuyapayachikuq anqasllaña hanaq pacha; chay yaqa urqukunaq ñawch'inman k'askasqa yuraq phuyukuna; chay kinraykunapi mast'arisqa q'irakunaq q'atukunaq ch'iqchi sach'ankuna; hinantinpi ch'in kaynin; Pantaliyunchaq llakiska qhawaynin ima, kay llaqtakunaq misk'i sunqunanayninta sunquypa ñaf'inpi hatarichiwasharanku.

- ¡Huq takitawan t'uhashimuy Pantacha San Huwanniypaq -mañakuni.
- ¡Akakallaw, llaqtalláy!

Chayqa, maqt'aq waqran waqachisqanta uyarispa, runaqa plasapi rikhurimuyta qallarín, sapa dumingunkuna hina. Iskuylirukuna ñawpaqta chayaramunku: Wiktucha, Husiy, Wimaku, Phuriyan, Ramuncha... Tawantin k'uchukunamantakama haykumunku; huqkunaqa, Yawar Phistapaq wakakunaq kanchanpa punkunta haykumuqku nuqaykuta rikuruwaspataq, phawaylla achhuyamuwanku.

- ¡Pantacha, Pantacha maqt'a!
- ¡Niñu Imistu! -qaparispa.

Llapanku achhuyamuspa muyupayruwanku, lluypas kusionqa uyachayuq, Pantachata waqran phukuyta uyarispataq kusirikuqku, llapankupas irransa tusuyta munaspa.

Waqraphukuqpa waqachisqan takiqa, watapi hatun phistakunatayá yuyarichiwaqku: Utiqkunaq, Yanaqkunaq pampankunapi sara kallchayta; Tilipi, Papachakrapi, Qullpapampapi papa hasp'iyinkuta; punapi, wakakuna irransata. Uywa hunt'a kanchakunata rikushaymanpas hina: alqa, pillku, muru wakakunata; qaparqachaq turukuna waqranakuqta; chayraq achalasqa wakillakunata, puka inhalma mal'iyuq, ninrinpi much'unpi sintayuqta. Uywakunaq qapariyninta, waka markaqqunaq ch'aka k'amiyinkunata uyarishaymanpas hinan Pantachaq takinga yuyarichiwaq.

- ¡Irransa! Irransa! -qaparispa, qunqaylla, plasaman kusionqa p'itaruni.
- ¡Maqt'akuna! t'aqtiyay, maqt'akuna! -nispa mañakuni.
- ¡Yaki! ¡Yaki!

Llapa iskuylirukuna huñunasqa tusuyta qallariyku; chay mana phuyuyuq hanaqpachamanta lliphiphimuq munay Inti hinaraq ch'uya kusikuywanyá hunt'a kasharayku. Wakin iskuylirukunaq chhachu pantaluninkutaq chakrakunapi pichinku manchachiq hina chhapchiyukusharan; Ramunchawan Phuriyanchawanqa, wist'un wist'un tusuyuqku.

Astawan Pantaliyuncha kusirikun ñawpaqinpi tususqaykuta rikuwaspa; as asmanta waqran aswan sami sunquyuq, kallpawan t'uhamun; t'aqtipiyasqaykuwantaq allpa q'usñi hina astawan hatarimun. Ichaqa manayá tususqaykullawanqa kusiyniyku hunt'akunchu, chayqa huqkuna takiyta qallarinku.

...*Kanrara, Kanrara,*

hatun urqu, millay urqu,

yanataq, k'uchillikuqtaq kanki;

manchakuykikun

Kanrara, Kanrara.

- Ama chaytaqa. Utiqpampata t'uhachiy, Pantacha. Utiqpa pampanta munakusqayraykuyá chay takita mañakurani. Misk'illañayá qirqalñinkuna wirunkunapas kaq, mana huq llaqtapi tarina.

Utiqpampa,

Utiqpampacha:

munakuq ñawichayuq lluthuchaykikuna,

q'utukuq tuyachaykikunan, takispa suwakunku,

kukuliykikunataq wayllupayawanku.

Utiqpampa,

Utiqpampacha.

Pantaliyunchaq waqran takiyniyku ima, tukuy San Huwan runakunata huñuramun. Wakinqa, takisqayku waynuta uyarispa allichallamanta takipayawanku, askha warmikunataq qaparispa takiyta qallarinku. Asllamanqa San Huwan plasanqa phistayuq rikhurin.

Runakunaq qhilli chuqchi uyankupas kusikuymanta k'ancharimunraq, q'illu ñawinkupas kusikuypi chipchirimunraq,

- ¡Wachuchuchalla kanman!

- ¡Chiqaqmi. Trawuchalla karunman! -nispa mañakuqku.

Pantacha *Utiq pampa* takita t'uhachisqanta qunqaylla tukurparispa, kuhichu waynutañataq qallarín.

- ¡Kuhichu! ¡Kuhichu! -qapariyku.

Taytakuna, mamakuna:

wayrapi siwar q'intikuna lliphipimunku,

pampapi wakakuna maqanakunku,

urpikunataq, ¡tinyay tinyay! nispa takinku,

sunquchankupi kusikuy kasqanrayku.

Taytakuna, mamakuna.

Astawan Pantaliyuncha kusirikun ñawpaqinpi tususqaykuta rikuwaspa; as asmanta waqran aswan sami sunquyuq, kallpawan t'uhamun; t'aqtipiyasqaykuwantaq allpa q'usñi hina astawan hatarimun. Ichaqa manayá tususqaykullawanqa kusiyniyku hunt'akunchu, chayqa huqkuna takiyta qallarinku.

...*Kanrara, Kanrara,*
hatun urqu, millay urqu,
yanataq, k'uchillikuqtaq kanki;

manchakuykikun
Kanrara, Kanrara.

- Ama chaytaqa. Utiqpampata t'uhachiy, Pantacha. Utiqpa pampanta munakusqayraykuyá chay takita mañakurani. Misk'illañayá qirqalninkuna wirunkunapas kaq, mana huq llaqtapi tarina.

Utiqpampa,
Utiqpampacha:
munakuq ñawichayuyq lluthuchaykikuna,
q'utukuq tuyachaykikunan, takispa suwakunku,
kukuliykikunataq wayllupayawanku.
Utiqpampa,
Utiqpampacha.

Pantaliyunchaq waqran takiyniyku ima, tukuy San Huwan runakunata huñuramun. Wakinqa, takisqayku waynuta uyarispa allichallamanta takipayawanku, askha warmikunataq qaparispa takiyta qallarinku. Asllamanqa San Huwan plasanqa phistayuy rikhurin.

Runakunaq qhilli chuqchi uyankupas kusikuymanta k'ancharimunraq, q'illu ñawinkupas kusikuypi chipchirimunraq,

- ¡Wachuchuchalla kanman!
- ¡Chiqaqmi, Trawuchalla karunman! -nispa mañakuqku.

Pantacha *Utiq pampa* takita t'uhachisqanta qunqaylla tukurparispa, kuhichu waynutañataq qallarín.

- ¡Kuhichu! ¡Kuhichu! -qapariyku.
 Taytakuna, mamakuna:
wayrapi siwar q'intikuna lliphipimunku,
pampapi wakakuna maqanakunku,
urpikunataq, ¡tinyay tinyay! nispa takinku,
sunquchankupi kusikuy kasqanrayku.
Taytakuna, mamakuna.

Chayllaman tayta Willkas karpay k'uchun patamanta phiñarikamun:

- ¡Sanhuwankuna! Apu Yayanchistan tususpa phiñachishankichis. Manan allpa ch'aki kashaqtinqa tusunachu. ¡Aswanmi San Huwan Taytachamanta parata apachimunanpaq mañakuna! -nispa.

Chayllaraqmi plasaman chayaramusqa, hinaspataq phiñakun kumunirukunaq kusikuyninta rikuspa.

Machu runan tayta Willkasqa karan, kuraq mistikunaq khumpamasin. Llaqtamanta karuchapi kaq huq hatun mach'aypin warminwan tiyaq. Dun Brawliyuyá. San Huwanpa qhapaq mistin chay mach'ayniyuq karan, hinaspataq allpachakunatawan quran papachata, sarachata ima tarpukunanpaq.

Yaqa llapan runakunan dun Willkastaqa yupaychaqku. Unu rakikuykunapi, phista kargukuna rakikuypi, rimaqpuni tayta Willkasqa. Phiña uyayyuq, yaqa ch'aka kunkayuqmi karan, kamachikuq ñawinwantaq millayta qhawayukuq.

Chayraykun qaparisqanta uyarispa iskuylirukuna anchata mancharikunku; p'inqa p'inqarisqa huñunarukunku, yuraq tunikunaman achhuyuspataq ch'in qhipapuranku. Kumunkunaqa karpay pataman wicharuspa, rumi tiyanakunapi tiyarunku mana imata nispa; warmikunataq huq kaq karpaykunaman ripuspa paykuna uhupi rimarikunku, mana dun Willkas uyarisqan. Chayqa, Pantalayuncha waqranta khalki pampaman churaruspa,

- Awqanchismi dun Willkasqa. Qhawarillaychis uyanta, mistiq hinan, chiqnipakuq -nimun Pantacha.
- Chiqaqmi Pantacha. Dun Willkasqa manan maq'illukunata munakunchu; maqanakuq salqa turu hinan, phiña uyayyuq -nispa kutichini.

Chayqa, kurnitiruwana kuska qasi tiyaspalla karpaypa patanpi qhiparuyku. Ramunchataq, Tiyuphaniswan, Hasintuwan, Wimakuwan ima siphsinayukusharanku, rumi tuniq qayllanpi k'umuy kumukuspa, hayrilla qhawarimuwaspanku.

- Tayta Willkasmantachá rimashanku -niwan Pantacha.
- Paymantachá -kutichini.

Kumunirukunaqa siphsinayukuspalla rimapakusharanku, pitapas rimasqankuwan phiñachiyta manchakuspa; machutaq iskuylaq punkunman rikranwan q'imiyukuspa, chimpa urquta qhawarikuq tukun.

Aswan anqasman hanaq pacha tukurparin, pisi pisi phuyukunataq hanaqpachaq chawpinkama chayaruspa astawan yuraqyasharanku.

- Awir rihuniru, uyarimuy -tayta Willkas kamachikamun.
- Nuqan rihuniru kashani, tayta -Philischa kutichin.
- Phaway tayta Kurduwaqpamanta rihunta mañakamuy, hinaspa salqa khuchichakunata sipiy.

Dumingu kunanqa, ¿riki?

- Allinmi tayta -nin iskuyliruqa.

Punchunpa puntankunata rikranman wikch'uyukuspa, phawaylla Philischaqa t'uhan rihun maskhamuq.

- Sichus wiraquchakunaq khuchinku puriykachashan chayqa, sipirullay -qaparin Pantacha chawpi
plasanta rihuniru phawarishaqtin.

- ¡Yaki! -nispa qaparimun Philischaqa.

Umaykuta kutirichiyku tayta Willkaspá uyanta qhawanaykupaq; phiñasqallañan qhawapakamusharan.

- ¿Imaninkin, tayta? -tapun Pantacha.
- Yupaychanapaqmi wiraquchaqa, ¡maq'a kumitiru!
- Wiraquchakunaq khuchinkunapas k'ikllukunapi, inlisha punkupi ima hisp'ankumá, riki -kutichin.

Chaymantaqa, Urqutuna machuta saqiyuspa kutirinpuyku, hinaspa, huqmanta waqranta Pantacha huqariruspa, huq puna takita waqachiyta qallarín.

Maynillanpin Pantachaqa Wanakupampa takikunata yuyariq. Ch'isinkunata, ch'ukllanpi sapallan kashaqtin, puna pampa runakunaq takinkunata waqranwan t'uhachin. Ch'in niq tutakunapi, imayna ichhu ichhukunapi chiri wayra phawakachan, chhaynatan chay takikunaqa ninriykunaman chayaq; warmichakunapas rimasqankuta tatichispan ch'inlla chay puna llaki takikunata uyariqku.

- Q'uñani istanshanchispi kashasunman hinaraqmi -wiraqucha Brawliyuq warmipas niq.

Kunanqa llaqtaq plasampi, lluy runamanta hunt'asqa karpaymantapacha, huqniraytan waqran waqamuq. Imayna hanaqpacha kusikun, hinatan kay puna takikuna mana llakichikuqchu, aswanmi hawallaqta runaq takinman rikch'akuq.

- Allintan Pantachaqa puna usuta waqranta waqachin -niq dun Willkaspas.
- Wanakupampapi wachasqayá, Wanakupampakunaqa, tutamantapas ch'isiyaqtapas waqrakuta waqachinku uhankunata llamankunata ima kallpachaspa.
- Wanakupampakunaqa allin kumunirukunan kanku -nispan runa paymanta rimapakuq.

Unaytan Pantachaqa waqranta waqachimun, tukuruspataq muqunpatapi waqranta churaruspa, San Huwanpa urqunkunata qhawarin. Manañan urqunkunapi q'achu kapuqñachu, ch'aki yurallañan kaq; qhata kinraykunataq ch'umpiyapusqa, mana raphiyuq rikhuriq, yunkapi sach'a sach'apas kanman hina.

- Khayna yuraqmi wakcha runaq chakrachankuna kashan, Tilipi, Sañupi, lluy hinantinpi, dun Brawliyuqqa phiñakuyninrayku. Apu Yayanchistaq mana imatapas ruwanchu, niñu Imistu -niwan.
- Chhaynan. Wiraqucha Brawliyuq, wiraqucha Antuñuqpas hunt'a, q'umirchallañan sarankuqa kashan, t'urukaman pampankupas. ¿Kumunirukunaqri? Ch'aki, k'umu k'umu, umphu, yaqa manaña wayrawanpas kuyurinkuñachu.
- ¡Suwan wiraqucha Brawliyuqa, niñu!
- ¿Wiraqucha Brawliyu? -tapuni.
- Atuqmantapas, aswan suwan. Phiña alquq kanikuyninman hinan Pantaliyunchaq rimayninqa tukurun.

Qayllaykupi kaq wakin iskuyirukuna rimasqaykuta uyarisharanku, Wimakutaq nuqaykuman achhuyamuspa, yaqa mancharisqa nin,

- ¿Pantacha, suwachu dun Brawliyu?
- Asichikuq Ramunchataq kumitiruy ñawpaqinpi sayasanpi, tinya wixsanpas rikhurishaq.
- ¿Suwakushaqtachu tariranki? -tapullantaq.

Mancharisqa iskayninpas kasharanku; mukmiyukuspallan machu Willkastapas qhawasharanku.

- ¿Maymantan dun Brawliyu qulqinta hurqun? Runakunamantayá sik'in, ununkuta suwakuspa; qharikayllamantan runakunaq uywankunatapap apakapun. Yarqasqa alqu hinan dun Brawliyuqa
- nin Pantacha.

Winakutaq qayllaypi tiyaruspa ninriyllapi nimuwan:

- Phiñasqallañan Pantachaqa hatun llaqtamanta kutimun. Suwan kanku lluy wiraquchakunapas, ninmi.
- Chiqaqchá, Wimaku; yachanmi Pantachaqa.

Wankuchata Wimakutawan kumitiruwán kaska tiyasqankuta rikuspa, lluy maqt'illukuna as asmanta nuqaykuq tiyasqaykuman achhuyakamunku. Huq huqmanta Pantacha qhawarimuwanku, ñawinpintaq khuyakuy k'ancharimusharanraq.

- ¡Maqt'illukuna! ¡Maqt'illukuna! -nin, waqranta huqarispataq, sanhuwakunaq Hatun Quchaq yarqhan hasp'iypi takisqanku waynunkutañataq t'uhachiyta qallarín.

Maqt'achakunaq ñawinpiqa Pantachata munakusqanku rikhuriq; kuraq wayqinkupas kanman hinan payta qhawariqku; tukuy llaqta iskuyliyuq sunqunku hap'iypas kanman, hinatan Pantachata qhawapayaqku.

- Pantacharaykuqa, duña Huwanaq lap'uti turunwanpas nuqaqa waqrachi-kuymanmi. ¿Qanri, niñu Imistu?
- Qanqa mawñan kanki, Ramuncha. Kanchapi watasqa turillu hinallan qanqa waqawaq.
- ¡Hahayllas! -asiyukun Ramunchaqa.

Hamp'atu uyayuy wixsasapa asikusqanta rikuspa, llapan iskuyliwukuna machuta qunqarparispa wahahayniyuwan karpayta kuyurichiykuraq. Ramunchataq, machu runa hina, p'uru wixsanta hap'iypas takillpanpi muyurin.

- ¡Ramuncha! ¡Wiksa! -qapariyuyku.

Machulallan mana asikuqchu; q'intillisqa uyayuy kasharan, wañusqa alqupas karpaypi asnashanman hina.

.....

Chayllaman, Kanrara urqumanta T'inki kumunirukuna hamusqankuta willakamunku. Q'asamanta llaqta qhawarina rumipi sayaruspa, t'inkikuna qaparikamunku, kawalluq wihihyninta yachapayaspa.

- ¡T'inkikuna! ¡T'inkikuna! -huq kunkalla iskuyliwukuna qapariyninkuta yachapayaspa kutichiyku. Lluy runakuna pata-patapi tiyasqankumanta sayarinku, karpay wasipa k'uchunmanta achhuyuspa t'inki runakunawan rikuchikunankupaq.
- Allin kumunkunan t'inkikunaqa, -nin Pantallyuncha, tukuy kallpanwantaq waqranta phukun, K'anraramantapacha lluy kumunkuna uyarinanpaq.
- Pukiyukamachá chayqa chayaran -nin Ramuncha, mancharisqapas kashaman hina.
- Naskakamachá chayqa uyarikuran -asikuni.

Q'asapi rumipatamanta ñanpataman p'itaspa, phawaylla t'inkikuna urqumanta urayamuyta qallarinku. Saya sayaykuspataq, aswan hatun rumikunaman wicharuspa, llaqtata wahariqku. Karumantapacha Wisika, Aqula q'asakuna kumunkunaq kawallu wihihyninta kutichimuqku.

- Astawanmi Wisikaqa qaparin.
- ¡Riki! Tayta q'asayá Wisikaqa; Tayta Chitullataq kuraqnin; K'anrarallan Aqulaq taytanqa.

- ¿K'anrara? Tayta K'anraraqá Chitullatan llallin, aswan phiña urqun payqa.
- Hinan. Umanpas ñawch'ipin tukun, tayta Kurduwaqpa nhunnin hinan.
- ¿Chitullari? Tawa K'anrarakunachá wixsanman haykunman.

Chhaynatan huq huqta qhawaspá kumunkunaqa urqukunata patachaqku, iskay runakunatapas rikushankuman hina.

Chimpa chimpantinmi chay iskaynin urqukunaqa sayashanku, Wisika mayuq t'aqasqallan. Aqulaq huch'uy mayunqa, huq wayq'untan K'anrarata p'akin, huq wayq'untaq qunqaylla sayarimun suy'u patapatata chimparuspa. Karumanta qhawarisqaqa, phiña uyayyuqmi rikhurin tayta K'anraraqá.

- Phiñakunmi Wisika mayutaqa, takiqtin ama qaparinanpaq -ninkun San Huwan kumunkunaqa.

Hatuntaq tast'ataq Chitulla urquqa; tayalkuna, kiskakuna iman ilphayninpi wiñan. Karumanta qhawarisqaqa, yana urqumanmi rikch'akun, Anti urquq ch'upunpas kanman hinaraq. Ichaqa manan manchachikunchu, aswanmi llakhi urquman rikch'akun.

Awqantinkaman kanku kay iskay urqukunaqa, niqkun sanhuwan runakunaqa. Laqha tutakunapiqa, mayupatakamas urayamunku, chimpa chimpamanta wark'anakuq.

Inlishaq k'uchuntan t'inkikuna haykuramunku. Sapallankun hamunku, mana warmiyuq. Chawpi plasanta iskuylaq karpay wasinkama puririnku. Yaqa pachakmi karanku; lluy anqas wayitawan p'achasqa, hatun yuraq ch'uquulluyuq, suphu husut'ayuq, marchashankumanpas hinan puriqku.

- ¡Chiqaq kumunirukunan T'inkikunaqa kanku! -nin kumitiruaq.

Dun Willkasqa chiqnikuqmi t'inkikunataqa. Plasapi rikuruspa, apuskachasqa umanta huqarin, mayman risqankuta qhawaspá, karpay wasiman chayanankukama. Manchakuqmi ichaqa, t'inkikunataqa hukllachasqa kasqankurayku; hinaspapas, ñawpa wallawisa Warayuqninkuqa manan sinchitachu mistikunata apuchaqchu.

Dun Wallpa, t'inkikunaq warayuqnin, ñawpaqta patapataman wicharun.

- Allillanchu taytakuna, mamakuna, -nispa lluyta napayukun.

Dun Willkasman achhuyuspa makinta haywarin, kumitiruaq kasqankama rispataq iskayninku mak'allinayaykunku.

- ¡Taytay dun Wallpa!
- ¡Pantacha maqt'a!
- Unaymantan Mama Quchapatamanta kutimunki.
- Suqta kilimantan, taytay.

Huq kaq t'inkikunapas dun Wallpa ruwasqanta ruwanku; lluy napayunakunku, dun Willkasman makinkuta haywarinku, Pantachawantaq mak'allinayaykunku. Qunqaylla iskuyirukunaqa kumitiru ima t'inkikunaq chawpinpi rikhuriruyku.

Huq huqmanta t'inkikunata qhawarini; millay uyayuq lluyapas kaqku; q'illu q'illu ñawiyuqkama, qhilli; makinkuq uyankuq qaranpas chiriwan q'aspasqan karan; hump'ichasqa t'arqi hatun chukchayuq, lluyapas chhachu, t'uqu siki. Chawpinpi qhasusqa luq'unkumanta mukukunku rikhuriq; husut'ankuq sarunanpas t'uqu, watanallan suphu qaramanta ruwasqa. Ichaqa, sanhuwankunamantaqa aswan allin rikch'ayniyuqmi kaqku; manan sinchi llakisqachu qhawariyninkupas, yaqa qaparispataq Pantachawan rimanakuqku, asirikuqku.

Huq huqmanta iskuyirukuna qutuykumanta ripunku. Huqkunaqa, yuraq rumi tunikunaman llugharunku, huqkunataq plasapi pukllayta qallarinku. Chay t'inkikunaq chawpinpi rikhurispaqa,

astawan plasaq hatun iwkalistunta munarikuni. Hinaspa, runakunapaq munakuyuni astawan kawsayniy ñat'inkaman haykuyun, t'inkipas kayman hina, kumuniru sunquyuq, wiñaypas punakunaq ichhu pampankunapi wiñayman karan hinaraq.

- ¿Munawaqchu t'inki kayta, Wirnaku? -tapuni.
- ¡Riki! T'inkiqa ¡qharin!

Pantachapas kusi sami sunquyuq t'inkikunawan parlasharan, ñawinpas ch'ak, kusiqapas kashanman hina. Naskamanta rimayta qallarín, karrukunamanta, qhatukunamanta, chaymanta tukuy laqtakunapi ullpuchakuq wiraquchakunamanta.

- ¿Rikushankichu? Huqniraymi Pantachaqa kutimun, qhapaqkunata chiqnikuspa –nirillaypi dansaq
Wimaku niwan kumitiruta uyarispa.
- ¿Manachu? Hatun Mama Qucha patapipas qhapaqkunallan unutaqa hap'ikunku. Lukanaspi, Wallwapi, Naskapi chakrapi llank'apakuqkuna p'uchukaytaña allpankuta qarpanku, iskay kinsachalla chakrayuqkunawan kuska. Chaypas, wakcha khuyapakuq sunquyuqman tukuspallan unuchata quyunku, watan watan chak'isqa allpachankupaq. Ichaqa, Naskaq wiraquchankunaqa aswan qulqiyuqmi kanku. Huq wiraquchallan San Huwan laqtata sara, alphaalpha chakrayuqta, uywayuqta ima, hunt'asqata rantirunman. Yaqa hawa laqta runa hinan lluypas kanku, karahiyakuq; inlishapi Apu Taytacha hinan runankuwan kasuchikunku - nin Pantacha.
- Chiqaqmi chayqa. Chhaynan Naska wiraquchakunaqa kanku -Warayuq dun Wallpa nimun.
- Naskapipas wiraquchakunaqa llank'agkunata ñak'arichinkun, Tiqsi muyuntinpi hina, -nispa rimasqanta Pantacha qatichin.
- Qharikayllamantan San Huwan, Chipaw, Santiyawu, Wallwa laqtakunaman riq runakunaq llank'ayninta suwakunku. Suqta, isqun killa asindakunapi runata watanku, payllayninkuta hap'ikapuspa; kaña chakraman, utkhu chakraman chukchuwan khatatashaqta qatirispas. Chaymantataq, iskay kinsa sulista uyankuman wikch'uyapuqku, askha qulqipas kanman hina. ¿Manachu? Manan hampillapaqpas wiraquchaq qulqinqa aypanchu. Kutimuspataq Galiras pampapi, tullutaka pampapi, ñankunapi ima t'akarikun runa, qhulla wawakuna hina khatatataspa wañupunku antamarkakuna, ch'illikikuna, sundundukuna. Chaykunallapi wañupunku, hinaspa wiksanku pataman khullu rumiwan tawqayusqa qhipapunku. ¿Ima ninkichismi sanhuwankuna? -nispa Pantacha nisqanta tukupan.
- ¡Karahu! ¡Puma hinan mistiqa!
- ¡Alqu hinan runaqa, wañuyllapaqmi kawsanku! -runa qaparin.

Sanhuwankunaq, t'inkikunaq sunqunku qullurapun. Phiña sunquyuq uyankuta qhawanayukunku, tapunakushankumanpas hina. Pantachataq huqnirayta qhawayukuq, imayna San Huwan waruqlla runakunata karnawal waqtaypi sikwanakuywan mancharichiqku, chhaynata, huqnirayta lliphiphispas ñawinkuna k'ancharimuq.

Lluy kumunirukuna sanqay wasiq punkunpi huñunarukunku Pantachaq nisqanta uyariq; yaqa iskay pachakch'a kankuman karan. Huq k'itipitaq dun Willkas dun Inusinshuwan parlasharanku; machuqa mukmilla Pantachaq rimasqanta uyariq, chaymanta usqhaylla hatun wiraquchaman willaramunanpaq.

Kumitirutaq karpay pataman wicharuspa, kumunirukunaq ñawinta qhawarin; lluyman mancharisqa hina kasharanku.

- Ichaqa, kumunkunaqa askhatáq kanchis, wiraquchakunataq iskay kinsalla kanku. Ñas kumunirukunaqa karu laqtakunapi hatarikunkuña, ninkun; hawanta uranta, michita hina kunkankuta ñit'ispa qulqiyuqkunata mat'ishanku. ¿Ima ninkichismi kumunkuna? -tapukun Pantacha. Sanhuwankunaqa t'inkikunapas mancha- rikapunku.

Qhapaqkunawan awqanakuymantayá Pantachaqa rimasharan, paykunataq manchakuqku chawiñakunata yuyarispa.

Chawiñakunaqa wiraqucha Pidruq kumunkunaq allpanpi pusaq tupu chakraq hatarichisqan pirqata thuniyachiranku, paytataq wañuchinankupaq qatikacharanku. Chaymanta ichaqa, hatun llaqtamanta hamuq wallawisakuna Chawiñaman wicharanku, armachankuwan Iluy kumunirukunata wañuchi, machunkunatawan wawankunatawan kuska. Punakunaman wakin ayqukuq runallan mana wañuranchu. Warmi hinan sanhuwankunaqa kaqku, supaytan awqanakuytaqa manchakuqku.

Manayá San Huwan plasapiqa mayqin kumunirupas wiraquchakunamanta hayk'aqpas rimaranchu. Sapa dumingukuna sanqay wasi karpaypi huñunakuqku, waqatiyaspa unuchata mañakuqku, chaymantataq kutipuqku. Mana unupaq mit'ata hap'iqtinkutaq, llakisqa, k'arku sunquyuq ripuqku. *Sara chakrachaychá kay simana ch'akiyta tukupunqa, yuyachaykuspa.* Kunan dumingutaq Pantacha mistikunamanta millayta qaparqachasharan, dun Willkaspa ñawpaqinpi wiraquchakunata k'amisharan,

- ¡Suwakayllapaqmi wiraquchakunaqa allin kanku, qulqi huñunallankupaq, irqita hina kuraq runata waqachispa! ¡Hakuchis, suwa pumata hina wiraquchakunata wañuchimusun! -nispa.

Dun Willkas dun Inusinshuwan kuska, mana uyariqman tukuqku Pantacha rimashaqtinqa. Ichaqa San Huwan wiraquchakunamanta Pantachaqa millay rimasqanta uyarispaqa, phawaylla dun Willkas kumunirukunaq kasqanman achhuyaramun, phiñay phiñay uyayuq Pantachata qhawarispa, hatun alqu kunkayuq hina qaparin:

- ¡Upallay Pantacha! ¡Yupaychanapaqmi wiraquchakunaqa!

Phiñasqa rimaynin sanhuwankunata mancharichin; astawan ichaqa maqt'illuqa umanta huqarispa,

- ¡Machu nuwillu hinan kapunki Taytay, mana imapaq allin! -nimun.

Dun Willkas runakunata tanqapakuyta qallarín Pantachaqa qayllanman chayayta munaspa.

- ¡Alqu, karahu! -qaparín. Dun Inusinshuqa punchunmanta aysarispa,
- Qasi kay, dun Willkas, rimaysapallan Pantachaqa -mañakun.
- ¡K'amirachikunkin, tayta! -qaparín kumitiruga.

Pantaliyunchaq kamayusqanta uyarispa dun Inusinshu machuta hap'irparin.

- ¡Ama mana imamanta phiñakuychu, dun Willkas! -nin.

Ch'aqwayta uyarispa, wakin karpaykunapi kaq warmi qharikuna sanqay wasiq punkuman achhuyamunku, maqanakuy qhawaq. Qharikunapas, warmikunapas qaparqachaspa rimarinku.

- ¡Yupaychanapaqmi machuqa! -wakin warmichakuna qaparinku.
- ¿Machu? ¿Dun Willkasqa runa ullpuchaqmi, runallataq ichaqa, sanhuwankuna hinallan, manachu? -qharykachaspa dun Wallpa T'inkiq warayuqnin, qaparimun, dun Willkas hina machuyasqa.
- ¡Wallpa! ¡Mawla Wallpa! -nimun dun Willkas, qhary qharyllaña sayarispa, phiñay phiñay T'inki warayuqta qhawayuspa.
- Munaqtiykiqa iskayllanchis t'uhanachikusun, Yawar Phistapi turukuna hina -nimun dun Wallpa.
- ¡Haykuy tayta, wiksanta qhasuy! -t'inkikuna kamachiqninkuta kallpachanku.

Dun Wallpa punchunta ch'ustirukun, runankunaman wikch'uyuspataq chawpi plasaman p'itarun. Chaypi phiña turu hina sayarparin.

- ¡Yaki, dun Willkas! -qaparín, makinwan waharispa.

Ichaqa warmichakuna machulata hap'irparinku. Mana hinaqa, warayuyq ullpu machu k'ankata hina qaparichinman karan.

Dun Willkasta qhawaripa Pantacha wahahayukuspa,

- ¡Hahayllas!, -asikun, waqranta siminman churakuspataq, Wanakupampa runakuna asichiq waynunta t'uhachimun:

Ranra ranrapi hak'akllu,

qaqakunapi ch'aqwaq pichiwcha;

ama q'utuwaychu hak'akllu.

Yupaychakuq hak'akllu

misti inhiñiru nisunkikun,

¡hahayllas hak'akllu!

hutk'unaykita qhawachiway

¡hahayllas hak'akllu!

papilniykikunata qhawachiway.

Chiqaqtapuni kunanqa machu Willkasqa phiñarukun; warmichakunata tanqarparispa plasaman p'itayun, ichaqa mana dun Wallpata maqanchu nitaq Pantachatapas phiñarikunchu, aswanmi dun lwistakiyuq k'uchunmankama phawarin. Yaqa chawpi plasapi phawarishaqtintaq umanta kutrichispa, runakunata qhawaripa.

- ¡Kunanmi dun Brawliyuwan rikunki! -qaparimun.
- ¡Hahayllas, nuwillu! -kutichin warayuyq.

Yaqa phawaylla dun lwistakiyuq tiyasqan k'uchuman chayaruspa, dun Brawliyuq, San Huwanpa hatun wiraquchanpa, k'ikilunman kinraykun.

Huqmanta dun Wallpa karpayman wicharuspa,

- ¡Mawla! Dun Brawliyu llunk'unallaykipaqmi allin kanki -nispaq qaparin.

Mancharisqallañan ichaqa Sanhuwankunaqa kasharanku; t'inkikunamanta faqanakuspataq, dun Inusinshuwan kuska huq kaq karpayman ripunku.

- Mawlan kanku sanhuwankunaqa, dun Willkas hina -dansaqa Wimakuchata nini.
- Ch'isinta llaqtaq k'uchunkunapi dun Brawliyuq balachankunata kacharisqanwanmi chinakuman tukupunku.
- Haku uyariq, imatachá inlisha kamayuq nishan -nini.

Mukmiyukuspayku sanhuwankunaq karpayninman achhuyuyku. Mancharisqan inlisha kamayuqqa kasharan, tuy tuyllamanta dun lwistakiyuq kasqan k'uchuta qhawapakuspa. Sanhuwankunataq manchay manchay rimakusharanku; huqkunaq qhipankupi pakanakuspa, dun Inusinshu inlisha kamayuq qayllaninpi muyupayaspa, kunawanta mañarikuspa.

- ¡Sanhuwankuna! -dun Inusinshu rimarimun. - Dun Brawliyuqa, askha qulqiyuqmi, paypan lluy urqukuna, pampakunapas. Sichus wakachanchis kanchanman haykurun chayqa, yarqaymanta wañunankaman ch'akichin, nuqanchistataq munaspaga waqtayuwanchis. Aswan dun

Brawliyuqman sayapakusun, manan Pantachaqa walinchu, waqra phukuqlan payqa.

- ¡Chiqaqmi! -sanhuwankuna nimunku.
- Manan allinchu dun Brawliyuman kutipakuyqa.

Hawallaqta k'anca hinallan sanhuwankunaqa kaqku, puna wisk'acha hinalla. Hatun wiraqucha qaparinqta, kallpawan karahiyakuqtinga utaq balachankunata plasapi t'uhachiqtinga, ch'in, mana sanhuwankunaqa kapuqkuchu, t'illa khuchi hina phawaripuqku.

Iskay qutupi t'akanasqan kunanqa kumunirukunaqa kasharanku: sanhuwankunaqa dun Inusinshuwan, t'inkikunataq Pantaliyunwan dun Wallpawan ima; ichaqa, sanhuwankunaq qutunpiqa aswan askhan kaqku. Sanqay wasiq punkunpin t'inkikunaqa qutupi huñunasqa rimasharanku.

- Dun Inusinshu nisqanta haku Pantachaman willamusun -Wimakuchata nini.
- Haku -kutichiwan.

Sanqay wasiq karpayninman Wimakuwan puriryku, k'uchunta chimparushaq-tiykutaq, dun Paskuwal, simana unu rakiq, plasaman Yawar Phistapaq wakakunaq kanchanpa punkunta llusqiramun.

- ¡Dun Paskuwal! -qaparin Wimaku.
- ¡Dun Paskuwal! -llapan runakuna unu rakiqpa sutinta qapariyunku.

Waqranta maywirispa Pantacha dun Paskuwalta wahanin, simanirutaq sanqay wasiman siwk puririn, t'inkikunawan tupaq.

Huqmanta usqhaylla sanhuwankunaqa sanqay wasiq karpayman phawarinku unu rakiqwan rimaq, inlisha kamayuqta sapallanta saqiyuspa.

- ¡Sanhuwankuna, ayalaykuna, t'inkikuna! -Pantaliyunchaq siminta uyarini.
- Dun Paskuwalmi chunka qucha unuta wakchakunapaq rakinqa. Phiñakunqachá dun Brawliyuqa, ichaqa paymantaqa dun Paskuwalmi ñawpaqqa. ¿Ima ninkichismi?

Tuyllamanqa, patapataman dun Paskuwal wicharuspa, nimullantaq,

- Ñan Pantacha kumitiruwán yachanakuykuña. Kay simanaqa qucha unuta apanqaku dun Antu, ikma Huwana, dun Hisus, dun Patrishu... Supaytachá dun Brawliyuqa phiñayukunqa. Ichaqa huq kutillapas unuta simanantin wakchakuna apakunqa. Wiraquchakunaqa askha qulqiyuqñan kanku, wakchakunallan papachankunapaq, sarachankunapaq unumanta ñak'arin... Inti Taytan perata qatirparin, quchaq unullan qarpanapaq kan, kunan ichaqa qucha kumunirukuna chakrantan hunt'achinqa.

Manan Pantachaq hina phiñachu dun Paskuwalpa rimayninga karan, aswanmi llamp'u sunqunwan kumunirukunata mañakusharan dun Brawliyuqa kutipakunankupaq.

- ¡Allinmi, dun Paskuwal!
- ¡Allinmi! -t'inkikuna ñawpaqta kutichinku.
- Kunsinshaykiman hina rakiy dun Paskuwal, -dun Saqsa, Ayalay ayllumanta, sahuwankunaq rantinta ñawpaqta rimamun.
- ¡Kunsinshaykiman hina, tayta!
- ¡Kunsinshaykiman hina!
- Dun Brawliyuqa runakunata ñak'arichin. ¡Kunanqa ayllukunan uyarichikunqa. Runakunapaqmi qucha unu kanqa!

Manan dun Paskuwal rimasqanwan sanhuwankunaqa mancharikunkuchu; aswanmi llakhi ñawiyuq qhawarinku, huq uña uwihayuq runatapap qhawashankuman hina.

- ¡Manañan manchakuy kapunñachu, sanhuwankuna! -qaparin Pantacha maqt'a. Warmikunallatan dun Brawliyuqa amachanwan manchachin.
- Karahiyangapaschá dun Brawliyuqa. ¿Ichachus? Kaypi suyasun, ñawpaqinpi kumunirukunapaq unuta rakisaq... -nin dun Paskuwal.

Paykunapura tapunakuspa maqt'akuna khawanakunku. Chayraqyá yuyayukunku imaraykus Pantacha, dun Wallpa, dun Paskuwal ima, hatun wiraquchaman, dun Willkaskan, dun Inusinshuman kutipakusqankuta.

- Chhaynan khumpay, llaqtanchispiqa iskay kinsa mistikunallan kanku, nuqanchistaq askha... askhapuni kanchis... Paykunapas nuqanchis hina runallan kanku ñawiyuq, simiyuq, wiksayuq. ¡Runakunapaq qucha unu kachun!

- ¿Imaraykutaq? Lluypaqmi Mama Pachaqa unuta quwanchis.

Sanhuwankunapas mana manchakuq runamanmi tukurunku. Kirisa kinsamanta, tawa tawamanta kumunkuna qutunarukunku. Pantachapas dun Paskuwalpas huq huqmanta rimapayaqku, unu rakikuqta yupaychachinankupaq.

San Huwan aylluqa, dun Brawliyu Philis hatun llaqta taytawan maqanakuyapaqmi kasharan.

Sapa dmingu illariykunapiqa dun Brawliyuq wasintan mistikunaqa maskhaq riqku. Iskay kinsa urasta wasi pampapi suyaqku, puñusqanmanta hatarimunankama. Chay wasi pampapiqa mullpha iwkalistu k'ullukunan pirqanman tawnasqa kaq; chaypi tiyaruspa, unay pacha intipi tuntiyuspa mistikuna suyayuuqku dun Brawliyu puñuyta tukunankama. Manayá hatariynin pachaqa yachakuqchu; wakin kutiqa, pacha illarillayta llusqiramuy, huq kutikunataq chawpi tutamanta, utaq chawpi p'unchaw tukuytaña hatarimuy.

Chayraykun, imayna sunquyuq kasqankuman hina, wiraquchakunaqa napayukuq haykuqku. Aswan llunk'ukuna, k'anra sunquyuqkuna, ratapakuqkuna, tutachallamanta haykuqku, dun Brawliyuq wasi mil'anikunawan wasi pampapi tiyasqata rikuchikunan-kupaq. Huqkunataq manchali kasqankuraykullan haykuqku, mana wiraquchawan siqa-chinakunankupaq; paykunaqa, Inti tayta chawpi p'unchawpi kashaqtinña haykuqku. Wakinkunataq, dun Brawliyu sanhuwankunaman wachuchuta haywakunanpaq llusqi-munanta suyapakuqku; kaykunaqa machay munaypa qatisqallan wiraquchata llunk'upayaqku.

Chay dmingukunapiqa q'uñi wachuchutan dun Brawliyuqa mati, dun Irakiliyuq qhatu wasinpi; wiraquchaq tiyasqan k'ikilullapitaqmi chay qhatuchan kaq. Huq huqman waq'a hina wachuchuta haywanq; sanhuwan mistikunamanta sawkayukuspa machachiq, qhilli waynukunata takinankupaq kamachikuspa. Wahahayukuspa chawpi k'ikilukama dun Brawliyu llusqimuy:

- ¡Kusa, dun Kaytanu! ¡Allinmi dun Phidiriku! -qaparqachaspa.

Machasqa mistikuna pantalunninkuta ch'ustirukuqku; paykunapura maqanakuqku; yanqapas qasi umankutapas misakunaman p'anaqku.

Chawpi p'unchawtataq, sanqay wasi punkuq karpayman dun Brawliyu unu rakikuyman riq, mistikunaq qatirisqan. Mayninpiqa, wiraqucha t'ilita macharuspa, unu rakikuymanta qunqarapuq. Chayqa, inlisha kamayuq dun Inusinshu chawpi ch'isiiyayta kampanakunata waqtachimuy, hinaspataq kampananata uyarispa, dun Brawliyuqa ima sunquyuq kasqanman hina, upallalla uyariq utaq chawpi k'ikillumana p'itaruq, karahiyakuspataq karpay pataman wicharuq. Pitapas waqtarapuq, iskay kinsa kumunirukunata sanqay wasipi wisq'arachi, balachanta karpaypi t'uhayachispa. Tukuy mistikuna, runakuna ima, mancharisqallaña plasamanta ayqiripuqku, machasqakunataq k'uchun k'uchunta llughapakuqku. Ch'in karpayqa qhipapuq, dun Brawliyutaq Plasan-tinpi asikuyninta uyarichiq, chaymantataq puñuq ripuq. Dun Brawliyuqapas San Huwan llaqata kanman hinan karan.

Machasqachá chay dmingu p'unchaw llaqta tayta kasharan, chayraykuchá mana hamusharanchu. Dun Willkastaq, dun Inusinshuwan kuska manchakuymanta qhatun punkupi qhipapuranku, wiraquchaq munayninta suyaspa.

Sukhayapusharanña. Inti Tayta tiqsi muyuta rupharichisharan. Wintanilla q'uyaq ruminkuna ispihukuna hina k'ancharimuy; qhatakuna, wayq'ukuna, kinraykuna ruphaywan yawrarisharanraq; intipas urqukunaq sunquntapas kanayta munashanman hina, wiñaypaqpas Mama Pachaq ñawinta q'aspashanman hinarraq. Qirqalkuna, munti ritamakunapas tuy tuyllamanta wañupuqku, hatun ullpu mullikunataq, umasapa sawsikunapas yarqhakunaman k'umuykuqku. Ayamarka pisquchakunapas

upallarapunku; runakunapas sinchita rimashasqankumanta ch'inilla puñurapunku. Pantachaqa, dun Paskuwal, dun Wallpa ima, phiña sunquyuq Wintanilla urquq wasanta Pukiyu llaqtaman rina ñanta qhawasharanku.

Pacha mamaq wañuynintachá Inti Taytaqa munasharan, chaymi tukuy kallpanwan wach'irimuq. Phiñayninwanmi Tiqsi muyuta yawrarichishanraq, runakunata waqachispa.

Inlishaq pukaranpa llimp'iynin, kikin inlishamantapas yuraq k'anchaynin t'uharimusharanraq. Hatun wathiya hinaraqmi plasaqa rupharisharan, chawpinpi hatun iwkalistutaq, mana kuyurispa ch'inilla ruphayta chaskiyukuq. Manayá wayrallapas phukurimuqchu; tiqsimuyuntinmi ñit'isqa hina kasharan, tukuy pas qasi, lluy q'illu.

Hanaqpachapas asikamusharanmi, warmi wawachakunaq qhusi ñawichankupas kanman hina; kusipayakushanmanpas hinaraq k'urpa k'urpa qhatakunata, urqukunaq q'ala mukukunta rikuspa, ch'aki mayuchakunaq aqu aqunta qhawaspas. Chay kusikuy-nintaq ñawiykuta k'iriq, sunquyuq ñat'inkama haykuq, awqanchiskunaq asikuyninpas kanman hinaraq.

- Inti Tayta, manañan yanapawankikuñachu! -rimarimun dun Saqsa, Ayalay aylluq runan. Machuq kunkan karpaynintinpi uyarikun, llakisqa sayk'usqa ima, Intiq phiñakuyninwan.
- ¡Ayarachi! ¡Ayarachicha! -mañakuyku.

Karpay patapi Pantacha sayarun, ñawinwan Inti Taytaq ñawinta qhawarispataq, kallpawan wanakuqkuna waqranta phukumun. Kunan ichaqa kumuniruiq sunqunkuq ñat'inkama takinqa chayasharan, llakiyninkumantapas waqashanman hina.

Chay rupharishaq wayq'upi, yawrariq plasmanta hanaqpachaman ayarachiqa huqarikuq; qirqaikunata, tuntisqa urqukunata llaqwaspa karuman purinq; tukuy hinantinman phiña intiq, ñakasqa wiraquchaq ima qullusqa runakunaq k'arku sunqunkuta mast'arichispa.

- Pantacha, Apu Yayanchismanta mañakuy Inti phiñakunanpaq -nini.

Chayllapi, qunqaylla dun Brawliyu plasaman haykuramun. Wiraquchawan kuskataq, San Huwanpa mistinkuna huñu huñupi haykumunku.

Wisinticha, inlisha kamayuqpa churin, pukaraman wicharuspa kuraq kampanata waqtamun. Lluy karpaykunapi qharikuna warmikuna sayarinunku. Phiña turupas plasaman haykuramunman hinaraq, lluy k'uchukunamanta runaqa sanqay wasipa punkunman phawarimunku, muchuypa qatirisqa hinaraq.

- ¡Kakallaw, sanhuwankuna! -nimun dun Saqsa.
Dun Wallpa, dun Paskuwal, Pantacha ima huñunarukuspa rimarinku,
- Unaytan dun Willkasqa suyapakamun, dun Irakiliyuq punkunpi, yarqasqa alqu hina tiyarayaspas.
- Dun Inusinshupas.
- Wiraqucha machaqtinga, manan pitapas uyarikunchu.

T'inkikunaqa dun Wallpaq qayllayllanpi huqlanarukunku; sanhuwankunataq ch'inillapi, mana wahanakuspalla huq k'uchupi huñunarukunku.

- Manan kumunkunaqa allintachu sayapakunqaku, manan sunqunkuqa allin churasqachu kashan,
- nin Pantacha, iskaypi t'aqasqata runata rikuspa.
- ¡Kumunkuna! ¡Qucha unuqa runakunapaq kachun! -qaparin.

Umankuta kutirispas sanhuwankuna maqt'ata qhawarinku; manan ñawinkupi qharikayninku rikhuriqñachu, llakisqa uña uwihá hinan lluy pas kasharanku. Hina-llataqmi t'inkikunapas, manan chiqaq sunquyuqñachu sayasharanku.

- Allintan dun Paskuwal takyanayki wiraquchata kutipakunaykipaqqa, phiñasqachá karahiyanqa.

- ¿Manachus? Tayta K'anrara hinan sayasaq, dun Antu, dun Hisus, dun Patrishu, dun Rusu...

Kallpawan llaqtaq kampanan waqamun, phistapas plasapi kanman hina. Lluy k'uchukunapi ch'aqway, intipas yuraq, hanaq pachapas ch'uya; ichaqa, sunqullankun mana kusikuy chaskinapaq hinachu kasharan, manchapakuspataq kumunirukuna mistikunaq qutunta qhawa qhawariqku.

Dun Paskuwal, dun Wallpa, Pantaluyunchawan kuska, misaq ñawpaqinpi sayarunku, dun lwistakiyuq tiyasqan k'ikilutaqhawarispas; sanhuwankunaqa sanqay wasiq kinrayninpi, warminkunataq qhipankupi; t'inkikunaqa, iskuyta punkupi, iskuyliu-kunataq yuraq rumi tunikunaman wiharunku.

Machasqaña, kinray kinray dun Brawliyuqa hamusharan, rumichakunata hayf'apakuspa; much'unpi yuraq pañulun watasqa, chukuntaq kinrayman churarusqa. Makinkunaqa pantalunninpa wulsillunpi winarusqa; qara chumpinpa willan k'ancharimuq, tiqnin kinrayninpiataq armanpa wayaqan rikhuriq. Naska patu hina, puka uyayyuq, usqhaylla tukunanpaq, qatirisqa hina haykumun. Huq wiraquchakunapas, t'ili machasqa, dun Kaytanu Rusastaq thampi thampi purisharan. Chawpi plasapi, iwkalistuq qayllanpi, dun Kaytanu qaparin,

- ¡Kawsachun dun Brawliyu!
- ¡Kawsachun! - runakuna kutichimunku, dun Brawliyupas.

P'uchukaytaña, llaqta inlisha kamayuq dun Inusinshu dun Willkaswan kuska, paka pakakuspa hamusharanku.

Dansaq Wirmaku tuniypa qayllanpi sayarusqa,

- Mancharisqan kashani, maqanakuypaschá kanqa, niñu Imistu -niwan.
- Maqanakuychá kanqa, Wirmaku. Phiñasqallañan Paskuwalpas Pantachapas kashanku.
- Qharipunin ichaqa Pantachaqa sayashan.
- Qhawariy dun Brawliyuta, maqanakuypaschá kanqa. Armantapaschá dun Brawliyuqa apakamuran.
- ¡Ama chaytaqa niychu, niñu Imistu! Dun Brawliyuqa armanwan kamayukuyllatan yachan, waq'a hinallan.

Patapatanta karpayman dun Brawliyu wiharun, lluy kumunirukunataq,

- ¡Allillanchu taytay! -nispas llaqta taytata napayukunku.
- Allillanchu -dun Brawliyu kutichin.

P'itaylla misaq qasqanman achhuyun, wasanpamanta pirqaman k'irayusqa, sayarun; chirunmantaq, dun Willkas, dun Inusinshu mistikunaqa achhuyunku.

Dun Brawliyuta runakuna qhawayunku; huquna mancharisqa, k'anchaq ñawintin; huqunaqa lakhi ñawiyuq, wakinkunataq phiñasqallaña qhawarinku. Pantacha allinta waqranpa chumpinta wasanman watarparin; qhawakuyninga yawrarisharanraq.

Yuyaymanaq khuchimanmi dun Brawliyuqa rikch'akusharan; wasanpatapi makinkunata hap'ikuspa, pampata qhawarin, k'umu, q'illu suphukama puka much'unta qhawachiwaspa. ¡Sunquntaraqmi phiñakuymanita dun Brawliyuqa phatatachiq!

Qunqaylla plasantin ch'innirapun. Chawpi plasapi iwkalistupas hump'ishan-manpas hina, llamp'u sunquyuq hanaqpachata qhawarisharan.

- ¡Qallariy simaniru Paskuwal! -kamachikamun wiraqucha.

P'itaspas dun Paskuwal misapataman wiharun; hinaspa chay patamanta kurnitiruta, dun Wallpata, dun Saqsata, llapan runakunata qhawarin.

- ¡Qallariy! -qapanllantaq wiraqucha.
- Lunis dun Inrikipaq, dun Irakiliyupaq; martis dun Antupaq, ikma Huwanapaq, dun Patrishupaq
- ima; mirkulis, dun Pidrupaq, dun Rusupaq, dun Husiypaq, dun Pawlupaq ima; huywis...

Wasanpipas suq'arunkuman hinaraqmi wiraquchaqa hatarirun; qhichiprankunapas maqanakuy k'ankaq k'akaran hina sayarparin; ñawinpa ñat'inmanta pacharaq phiña-kuynin phatarimun.

- Wirnis p'unchaw, dun Saqsapaq, dun Waman...
- ¡Upallakuy Paskuwalcha! -qaparin dun Brawliyu.

Dun Saqsapaq runankunaqa mancharikunku, umankuta maywirispataq phawariqkamallaña churarukunku; t'inkikuna ichaqa allin takyasqa sayarunku, mana kuyurispas.

- ¡Muchuqkunapaqmi qucha unuqa, dun Brawliyu!
- ¡Manan piqpapaschu unuqa! -Pantacha qaparin.
- ¡Kumunirukunan ñawpaqqa! -nimun dun Wallpa.

Wiraqucha armanta hurqurakamuspa,

- ¡Lluqsiychis, karahu, llusqsiychis! -qaparin.

Qhipaman tanqanakuspa sanhuwankuna karpaymanta plasa pampaman urmayamunku, warmikunataq ñawpaqta ayqirinku llikllankuta aysarikuspa.

Iskay, kinsa balachakuna karpaypi t'uhamun; wiraquchakuna, dun Inusinshu, dun Willkas ima ayqirikushaqtinkutaq, dun Brawliyuwan huñunaruwanku. Sanhuwanku-naqa ch'iqirinku, mana qhipankutapas qhawarikuspa. Q'uñani phiñasqa turupas qatirparishankuman hinaraq. Warmikunaqa plasapi ñañu kunkayuq qaparikunku, iskuyirukunataq rumi tunikunamanta p'itarimunsharunku. Ayalaykunapas tawa tawamanta, pusaq pusaqmanta llusqsiyta munaspa, Yawar Phistapaq wakakunaq kanchanpa punkunpi chakatanaruwanku. Pantachaqa supay hina qaparispas runakunata waharin:

- ¡Kutimuychis maqt'akuna!

Yanqapaq. Runakunaqa k'uchunkunata, punkunkunata t'uha chinkayapunku. Wakin t'inkikunalla karpaykunapi qhiparunku, phiña uyayuq sayarunku yuraq rumi tunikunapas kankuman hina.

Dun Antuñupas armanta apamusqa, dun Brawliyuchá mañamuran riki; hinaspa, llaqta warayuq makinta huqarispas wayraman iskay balachakunatawan t'uhachimun. Chayta uyarispas, qhipakuq sanhuwankuna k'uchukunamanta umanku hurqumuqkunapas, pakarukunku. Dun Paskuwalqa ch'inlla misapatamanta pampaman urayamun.

Wiraquchakuna kumunirukunawan ñawin ñawipura qhawanayukunku, misaq t'aqa-nasqallan. Waq'ayasqallaña rikch'ayniyuq, dun Brawliyuqa huqniray ñawinkunawan Pantachata qhawarin. Miyu sut'ushaq ñawinkunaqa, sunqunpa ñat'inkama haykuspan sunqutapuni qhillicharuq. Mistikunaqa, dun Willkaswan kuska, wiraquchaq qhipanpi khatatataspa sayarunku.

- ¡Suwa karahu! ¡Wañuchillawayña, qhasquypi, umaypi t'uhachimuy! –uyanpi qapariyun maqt'a, ñawinkunata ch'illmichisparaq. Chawpi p'unchaw inti hinaraqmi qhawaynin rufhariq, waqranta huqarispataq, ñakasqa wiraquchaman p'itayun...

Chayllapi dun Brawliyu balachanta t'uharachin, maqt'a kumitirutaq wixsanpamanta rumipataman urmayamun.

- ¡Sanqay wasiman! -wiraqucha kamachikun.

Pantachaq yawarninpas ch'iqiyunman hinaraq, dun Paskuwal, dun Wallpa, t'inkikunapas ch'illmipayukunku. Mancharikapunku; manaña qhariykachankuñachu, qunqaylla waqanayapunku, hawa llaqta tuqtu wallpa hina, k'ita nuwillu hina ullpucharakapunku. Chayllapi takyarparinku, pampata qhawaspa.

- ¡Sanqay wasiman, wanakukuna! -kamachikamun dun Brawliyu, runa sipiq rimaywan.

Dun Willkas sanqay wasi kamayuq punkuta kicharuspa ch'ancha alqu hina khatatataspa ñawpaqta haykuyun; dun Paskuwalqa ikma hina llakiq atipasqan, pampata qhawaspa, llamp'u sunqu, p'itasparaq warayuq qhipanta qatiyun.

- ¡Wakin uywakunaqa, punaykichisman ripuychis! ¡Lluqsiychis! -qaparin wiraqucha.

Llallinakusparaq t'inkikuna aygirikunku, mancharisqaraq, tuy tuyllamanta, qhipaman qhawapakamuspa.

Plasaqa ch'in nirapun; mana pipas kapunchu. Kumunirukuna, ch'aqway, phiñakuy, tukuypas qunqaylla chinkarapun. Tukurakapun Pantacha, hatun sunquyuq maqt'a, yuyayniyuq maqt'a. Mistikunapas upallarapunku pampapi Pantachata hat'arkapamanta rikuspa, rihunwan wañuchisqa kuraq turuta hina. Dun Willkastaq dun Inusinshu ima, mancharisqallaña sanqay wasiq punkunpi sayasharanku, mana waqra waqachiq yawamintapas rikuyta atispa.

- Ch'isinkama sanqay wasipi wisq'amuychis -kamachikun dun Brawliyu. Mana dun Inusinshupas nitaq dun Willkaspas uyarikunkuchu.
- ¡Aysaychis runakuna! -qaparín. Yanqapaq. Kukuchita hinan ayata manchakuqku.
- ¡Ama taytáy, ama taytáy! -wawa hina mañakunku.
- Qanyá, dun Kaytanu -kamachikun llaqta tayta.
- ¡Riki! ¡Nuqaqa, arí! -kasukun machaq mistiqa.

Kurnitiruman achhuyuspa, machaq machu huq chakanmanta chutayta qallarín.

- ¡Ha karay! ¡Umanpipuni t'uharachisqanki! -qaparín.

Pantachata aysasqanta rikuspa, sunquypa ñat'inkama phiñarikuni.

- ¡Allqu wik'uñiru! -k'amini dun Brawliyuta.

Qhariman tukusqa karpaypataman p'itaramuni, qhariy qhariy, Pantacha hina. K'anrara awkiq kallpanchá ñat'iyman haykururan riki; chayqa, mana hatun phiña-kuyniyta umillikunichu. Qhaskuypas, sirk'aykunapas, ñawiykunapas, phiñakuymanta phatarisharankuraq. Dun Brawliyuy, dun Kaytanu, dun Antuñu qhawariwallanku... muyu qispicha hina mana kuyuriq ñawichankunawan.

- ¡Suwakuna! -qaparini, Pantachaq waqranta pampamanta huqariruspataq, wik'ulluta hina chanqaspa wiraquchata umanpi hap'irachini. Chayllapi mat'inmanta yawamin pampakama ch'iwkarimun. ¡Allin makiyuq maqt'illu!

Mistikuna taytachankuta yanapaq muyuriyunku.

- Wañuy tayta, ¡alqu hinan kanki! Kumunirukuna qhamsanallaykipaqmi allin kanki! -k'amini.
- Balakunata, ¡karahu! ¡Astawan balakunata apamuychis! -qaparín wiraqucha, yanqapaq ichaqa.

Waqraq hirmun mat'inta kanirusqa, hinaspa mach'aqwaypa hina yana yawamin purisharan.

- ¡Wañuchiy, dun Antuñu! -kamachikuspa wiraqucha qaparín.

Mana imapaq mañakuq; rimayninpas mana qhariq hinañachu, yawaminta rikuspan warmikuna hina mancharikapun.

- ¡Taytacha, huqpaqkama wañuchiy, runa k'utunallanpaqmi allin! -qaparini. Inlishaq yuraq pirqanta qhawarispataq.
- ¡Hahayllas! Manan Taytachaqa kanchu. Manan chiqaqchu, llullakunkun, manan Taytacha kanchu -nispa qaparini.

Chakinwan dun Antuñu ayqinaypaq kamayuwan. Munakuwaqmi llaqta warayuqqa, wawanpa khumpan kasqayrayku.

- ¡Wañuchiy dun Antuñu! -huqmanta dun Brawliyu mañakullantaq.

Kunanqa wiraquchaq qaparisqanta uyarispa kusikuni; chay uyarillanaypaqmi qhipakuyman karan. Chay qapariyninyá phiñakuyniyta thaknirichin, kuisqa, asikuymanta simiypas phatarisharanraq.

- ¡Wañuy, alqu tayta! -huqmanta k'amini.

Ichaqa dun Antuñu khalki pampata hayt'anspa, amianwan kamayamuwan. Manchakuymanta sunquy chiriyarunraq; karpaymanta plasaman p'itaruni, qhipaytataq dun Antuñuq balachan t'uqyamun.

- ¡Dun Antuñu! -qaparini.

Wayramanchá warayuq armanta t'uqyachiran riki, mukmiq tumpa.

.....

Sanhuwankunamanta t'inkikunamantapas, Utiqpampa kumurikunaqa aswan allin-mi kanku. Kaqniyuq runakuna kasqankuraykun, sayapakuspa dun Brawliyuta ayqichiqku; chayqa, Pukiyumanta wallawisakunata aparakamuspallan Utiqpi qhariman tukuq. Chaypachaqa, runakunata sarunchaq, pampapi uywankunata ñak'achispa kumunirukuna wananankupaq.

San Huwan plasallapin qhariykachaq, Utiqpampaman chayaspa ichaqa, phiñakuynin samp'ayapuq, allin wiraquchapas kanman hina. Chayraykun plasmanta ayqirishaqtiy, Utiq maqt'akunata yuyariruni.

Wasinku uhupin sanhuwankunaqa wisq'arakamusqaku; chaymi khuchikunallata k'ikllukunapi puriqta ayqirishaqtiy tarini. Chawpi tutapas kanman hinan lluy punkukuna wisq'asqa kasharan. Chayqa, manan Santa Barbara muquman chayanaykama sayanichu; chay patamantan Utiq llaqta pampam ima rikhuriq.

Uraypipunin Utiqpampaqa mast'arikun, Wisikaq qayllanpi, patapatapas kanman hina, Santa Barbara urquq chawpinpi.

Manan hayk'aqpes Utiqpampaqa llaki kaqchu; hanaqpachamanta karunchasqan kawsakuq. Maski yana pacha phuyupas pakachun, maski parapapas alpanta saqtachun, kuisqallan Utiqpampaqa kawsakuq.

Sara q'umiryashaqtiñraq wayra chakrankunata pukllapayaq; karumanta qhawarisqataq, hawa llaqta puriqkunaq sunqunpi khuyakuyta phuturichin. Sara kallchanapaq kashaqtintaq kumunirukuna chakranku patakunapi ch'ukllachakunata hatarichinku. Suwa tuyakuna, luruchakuna, kukulikunapas, huñu huñupi tukuy pampantinta phalarinku; quywiyuspa sara chakrakunaq hawanta phalakachanku, q'illu, yuraq, q'umir qhasquchankuta qhawachikuspa. Mayninpiqa, chakra pirqakunaq qayllanpi wiñaq mullikunamanta takiyamunku.

Karu ñankunamanta qhawarisqaqa, q'usñillaña Utiqpampaqa rikhuriq, tukuy pas llaqta kanman hina. Kallchay tukuytataq, uywakunawan pampa hunt'arun, wakakunawan, kawallukunawan, asnukunawan. P'unchawnintin machu turukuna qapariyunku, karu karumanta churanakuspa; wayllukuq kawallukunataq wihihi-yamunku pampantinpi uyarichikuspa.

Utiqpampa: runapas, mistipas, hawa llaqtapas kachun, tukuy mi sunqunta thak nichin q'asa patakunamanta, ñankunamanta qhawarisuqtiykiqa.

- ¡Utiqpampa, mama!

T'inki runakuna hina Utiq pampata waharini; uña kawallu kikillan Santa Barbara muqupi sayarispas wihihiyuni, kallpawan qaparini, Utiq maqt'akunawan uyarichiku-naypaq hina. ¡Yanqapaq ichaqa! Kuisqa pampata, llaqtaman wichay uray riq ñankunata rikuspa, astawan llakikuy niy sunquypi phuturin. Manañan Pantacha kapunñachu, manaña dun Paskuwalpas nitaq dun Wallpapas, dun Brawliyullan qhiparan. Huqmantachá ch'iqtasqa umayuq hatarinqa, karahiyananpaq, hayt'akunanpaq, runakunata thuqayunanpaq, lluy llaqtakunata suwasqanwan machayunanpaq.

Chay tuta rasphiyayta chay ch'aki muqu patapi, sapachallay waqayuni, runarayku, intiq rufhasqan chakrachankunarayku, yarqasqa uywachankunarayku. Wiqiykuna ñawiyta tutayachiq; ch'uya hanaq pachapas, pampapas, anqasi urqukunapas, khatatamunku; intitaq wiñamun, aswan hatun aswan hatun... tiqsi muyuta rupharispa.

Inlishapipas kashayman hina qunqurchaki urmaykuni ch'aki qurakuna patapi, tayta Chitullata qhawarispataq, uyllaykuni:

- ¡¡Apu Chitulla, tiqsi muyuntinpi wiraquchakuna wañuchunku!!

Chaymantataq, qhata urayta phawarini, Utiqpampa allpayuq kumunirukunawan huñunakuq.